

Yurttaşlığın Cinsiyeti: Demokrasi ve Fark

Ayşe Durakbaşı^(*)

'Yurttaşlık ve adalet' düşüncesi, bugün genellikle yoğun bir 'kayıp duygusu' ile birlikte zihnimizde yer ediyor; toplumla, diğer insanlarla, başkalarıyla ve başka bir düzeyde politik toplulukla bağımızı kuran çok temel bir kavramın içinin boşaldığını hissediyoruz. Küresel kapitalizmin söylemsel bombardmanı, kuşatması altındayız; piyasa dilinin toplumsal alanla birlikte siyaset alanını da istila etmiş olduğunu gözlemliyoruz. Böyle bir kuşatma altında sosyal düşünce tarihi içindeki "keşif"lere geri dönüş gerekiyor; unutulmuş çağında, hatırlamak, başlı başına bir direnme kaynağı çünkü... 1990'larda sosyal bilimlerde, özellikle de siyaset kuramları, demokrasi kuramları içinde "yurttaşlık" kavramının yeniden dirilişini ben böyle bir "refleks" olarak değerlendiriyorum.

Klasik sosyoloji kuramlarına da bu gözle geri dönülebilir: Bryan Turner'a göre, klasik sosyoloji, topluma ilişkin iktisadi kuramlara bir entelektüel tepki ve karşılık oluşturmak üzere ortaya çıktı. Toplumsal eylemin iktisadi rasyonalliteye indirgenerek anlaşılacağı; "ekonomi"ye indirgenemeyecek bir "toplumsal alan"ın varlığını ortaya çıkarmaya çalışan ve bu alanı kavramsallaştırmaya yönelen analitik çabaları,

sosyoloji alanındaki çağdaş kuramsal yaklaşımları da güdüleyen bir entelektüel arayış olarak görebiliriz. Bu bağlamda "yurttaşlık" kavramının içeriğini salt siyasi bir yurttaşlık anlayışının sınırlarından kurtarmaya yönelik olarak, ve bu kategorinin bir "statü" kategorisi olmaktan çıkarılması için hem düşünsel alanda hem de yeni toplumsal kuramsal araçların keşfi doğrultusunda arayışlar gözlemliyoruz.

Sosyoloji, sosyal bilimler ve beşeri bilimlerde "toplumsal eşitsizlik"le ilgili farkındalığı en yüksek bilim alanı. Sosyologlar, genellikle, toplumsal dünyayı, toplumsal gerçekliği, çeşitli toplumsal tahakküm biçimlerin egemen olduğu, "toplumsal eşitsizlikler" dünyası olarak algılamaya görece olarak daha yakın olduklarından bütün eşitleyici kategorileri sarsıntıya uğratmak gibi şeytanca bir uğraşa da girişebilirler. Ancak bir yandan da bu eşitsizliklerin varlığında toplumsal gruplar arasında eşitleyici ya da dengeleyici "toplumsal kurumlar"ın yaratılmasına yönelik düşünsel ve eylemsel projelerin içinde olmuşlar.

Yurttaşlık kavramının antik dönemdeki içeriği, belirli bir 'statü'ye işaret eder; sitenin yönetiminde sözsahibi olanlar, belirli imtiyaz ve görevlerle donatılmış *özgür yurttaşlar*dır. Eski

Roma'da ve Yunan kent-devletinde yurttaşların ortak kullandığı alan, kamu alanı (*res publica*) ya da polis'in alanı olarak tanımlanmıştır ve tek tek kişilere ait olan *oikos* ile tam bir karşılık içindedir. Ancak kamu alanındaki yurttaşlık statüsü *oikos* merkezli köle iktisadına dayanır. "Vatandaşlar, üretici çalışmadan muafırlar; ancak kamusal hayata katılabilmenin koşulu, bir aile reisi olarak, özel hayat alanında özerk olmaktır. Özel alan, (Yunanca) adı itibarıyla da eve bağlıdır; dolaşım halindeki bir servete veya emek gücüne sahip olmak, ev ekonomisi ve aile üzerindeki egemenliğin ikamesi olamaz, yoksulluk veya köleden yoksunluk başlı başına polis'e kabul edilmenin önünde engeldir- sürgün, mülksüzleştirme ve evin yıkılması, aynı şeylerdir. Yani, polis'te bir şahsın konumu, *oikos*'taki despotluğuna bağlıdır. Hayatın yeniden üretimi, kölelerin çalışması, kadınların hizmeti, doğum ve ölüm *oikos* despotluğunun şemsiyesi altında cereyan eder..." (Habermas, 1997:60)

Fransız Devriminin ürünü olan yurttaş ise imtiyazlar değil haklar söylemi içinde ifade edilen (Kılıçbay), haklar temelinde eşitlenen soyut bir kimlik ve eşitleyici bir kategoridir. Sarıbay'ın dediği gibi, çağdaş demokrasilerin yurttaş tipinin atası, demokrasinin anlamını ve sınırlarını yeniden tanımlama yetkisine sahip olan 'aktif yurttaş', Fransız Devriminde doğmuştur. (Sarıbay, s.86)

İngiltere'de yurttaşlıkla ilgili literatürde çokça anılan T. H. Marshall, yurttaşlığın sivil ya da hukuki, siyasi ve sosyal boyutlarından söz ediyor. Bütüncül bir yurttaşlık anlayışının doğuşu bu alanlarda verilen haklar mücadelesiyle

yakından ilintili. Yurttaşlığın politik boyutu, bireyin mensubu olduğu devletle ilişkisini (Sarıbay, s.97) politik iktidarın kullanımına, parlamento ve yerel yönetim meclislerine katılım hakkını tanımlar. Konuşma, düşünce ve inanç, mülk edinme hakkı gibi bireysel özgürlükler için gerekli olan sivil haklar, devlete karşı yurttaş koruyan haklar; buna karşın, sosyal haklar ise devlet tarafından garanti edilmiş, yurttaşlar tarafından talep edilen faydalar olarak görülebilir. Sosyal haklar, ekonomik refah ve güven hakkında toplumda geçerli yaşam standartlarına göre yaşama hakkına kadar geniş bir yelpazeyi kapsar. Sosyal yurttaşlığın yerleşmesi, kamu refahını sağlamaya yönelik hizmetlerin genişletilmesi, ulusal çapta ekonomik koşulları eşitlemeye yönelik politikaların uygulanması, zengin sınıflardan yoksul kesimlere kaynak aktarımı, fırsatların yeniden dağılımını gerektirir.

Saunders ve Turner, yurttaşlığı, piyasadaki toplumsal mübadele ilişkilerinin 'amoral' niteliklerine karşı duran 'moral' bir sosyal kimlik arayışı olarak nitelendiriyor. (Turner, 1993) Fransız devrimi sonrası modern yurttaşlık fikrinin doğuşunda da böyle bir etkiden söz edilebilir; ama o dönemde, yurttaşlık, aynı zamanda modern kapitalist toplumunun diğer kurucu, yapısal unsurları ile birlikte, sekularizasyon, kentsel kamusal alan ve sivil toplumun gelişimi, kent kültürü, cemaat aidiyetleri yerine ulus-devletin yapılanması vs. gibi yapısal kültürel unsurlardan biri olarak değerlendirilebilir.

Habermas'ın izinden giderek burjuva bir kamunun siyasal bilincinin oluşmasında da özel alan ile kamusal alan ara-

(*) Prof. Dr., Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

sındaki karşıtlık kurgusu çerçevesinde tanımlanan ve kökleri antikitede olan bir yurttaşlık statüsü ya da *statü olarak yurttaşlık* anlayışının izlerini sürebiliriz. Fransız devrimi sonrasında eşitleyici bir kategori olarak yurttaşlığa yapılan vurgu bile yurttaş kavramının içeriğindeki bu zihinsel-tarihsel sürekliliği söylemiyor; tam tersine belki de yurttaşlıkla ilgili herhangi bir tartışmanın, kavramın tarihsel olarak içerdiği statü-eşitlik kategorisi ya da imtiyaz-haklar söylemine ilişkin gerilim hattını dikkate alması gerekiyor. T.H. Marshall'ın dediği gibi, "yurttaşlık bir topluluğun tam üyeliğinin doğurduğu bir statüdür. Ayrıca bu statüye sahip olanlar, statüye ilişkin haklar ve görevler bakımından eşittirler. (Marshall, 1965:9)

Yurttaşlık ve fark ile ilgili güncel tartışmalarda da yurttaşlık kavramının içerdiği "bazıları diğerlerine göre daha eşittir" diye ifade edilebilecek bir 'statü' boyutunu açığa çıkarmak meselenin can alıcı noktasını oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, yurttaşın cinsiyetinin modern toplumda da hane reisi ve erkek olarak tanımlanmış olduğu görülecektir. Modern kapitalist toplumun kurumsal düzenekleri, örneğin, özel mülkiyeti esas alan burjuva hukuku ve ulus-devletin yapılanmasında aile ve haneye yönelik düzenlemeler ve hatta sosyal refah devletinin kadını sosyal yardıma bağımlı kişi olarak tanımlayan sosyal politikaları, 'yurttaş'ın cinsiyetçi tanımlarını pekiştirmiştir.

Bugün yurttaşlığın eşitleyici, evrensel bir kategori olarak sorgulanması, aynı zamanda somut olarak yeni hak taleplerini ve yeni bir siyaset anlayışını gerekli kılmaktadır. Turner'ın söylediği gibi, "sosyal hareketler, sağladıkları veya zor-

ladıkları katılım olanaklarıyla yurttaşlık kavramını genişleten 'dalgalar' niteliğindedirler" (Turner, a.g.e, 97-98) Sosyal hareketler, eski sosyal sistemin ve kontrol (otorite) ilişkilerinin, sosyal tahakküm ilişkilerinin artan bir meşruluk krizine maruz kaldığı durumlarda geniş bir kültürel meydan okuma ve sosyal başkaldırı şeklinde ortaya çıkarlar. Sosyal ilişkileri ve sosyal katılmayı yeniden tesis ederler, yeniden tanımlarlar; politik hareketlerden farklı olarak politik iktidarı ele geçirmeye yönelmezler; bunun yerine sosyal kolektivitinin çıkarlar, değerler ve normlarla ilgili taleplerini dile getirirler. (Barbalet, Turner ve Touraine'den aktaran Sarıbay, s.99)

Sosyal hareketler yurttaşlığın boyutlarını genişletmiştir ve yeni tip yurttaşlık haklarının doğmasını teşvik etmiştir. Yurttaşlık hakları da sosyal hareketlerin meydana gelmesini kolaylaştırır. (Sarıbay, s.100)

Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki merkezi kumanda ekonomilerinin çöküşüyle ivme kazanan neo-liberal ideolojilerin ve monetarist, piyasa-merkezli iktisat politikalarının hakim söylem olduğu bir dönemde, yurttaş talepleri, bir yandan böyle bir ideolojinin meşruiyet çerçevesinde çözülmeye çalışılırken; bir yandan da, genelde bu çerçeveleri çoğu zaman yetersiz kılan, çok çeşitli toplumsal-kültürel grupların tanınma taleplerine işaret ediyor ve karşı-söylemsel bir alan oluşturuyor, diye düşünüyorum. Bugün piyasanın vahşiliğine, ahlak tanımazlığına ve acımasızlığına karşı siyasi talepler de genellikle, sanki yurttaşlık tartışmalarında olduğu gibi etik ağırlıklı bir söylemsel alanda kuruluyor.

Oluşmakta olan yurttaşlık kültürü, gayri resmi ve gönüllü topluluklara birden fazla üyelik temelinde oluşan "çoğul yurttaş"(pluralist citizen) kimliğini pekiştirmektedir. Dünya-ekonomik sistemi ve küresel ekonomik güçler karşısında ulus-devletin egemenlik alanının sınırlandırılması; ulus-devletlerin hukukuna örneğin, Avrupa Birliği hukuku çerçevesinde müdahalenin mümkün olması; uluslararası gönüllü kuruluşlar (NGO'lar) ile etkinleşen küresel sivil alanın oluşumu; küresel ölçekte genişleyen iletişim ağları, 'çoğul yurttaşlık' fikrini mümkün kılıyor. Bütün bu gelişmeler, yurttaşlığı da dönüştürüyor; yurttaşlık, politik bir topluluğun üyesi olmanın ötesinde toplumsal bir aidiyet bağı olarak gündeme geliyor; ulus-devlete karşı savunulan bireysel ve grupsal haklar ulus-ötesi hukuksal düzlemlerde savunulabiliyor.

Yurttaşlık ve Cinsiyetle İlgili Tartışmalar

Feminist kuramcılar, öncelikle siyasi düşüncenin temel kategorileri olan insan hakları, birey, yurttaş, eşitlik, haklar, özgürlük, demokrasi gibi temel kavramların cinsiyetten bağımsız ya da cinsiyetten arınmış olmadıklarını ortaya döktüler; bu tartışmalar çerçevesinde, evrensel oldukları iddia edilen özelliklerin daha çok erkek cinsi için geçerli olduğu ve kadın cinsini dışladığı vurgulandı. Kamusal alan ile özel alan arasındaki kesin ayrımların ve salt kamusal alanda tanımlanan siyasi ve sivil

haklar ve bu haklara dayanan bir yurttaşlık anlayışının hane içindeki tahakküm ilişkilerini kılıfladığını savundular. Liberal siyaset kuramlarına yönelik eleştirilerde, bağımsız "birey" kavramının da aslında cinsiyetçi bir kavram olduğu ve çoğu zaman kendisine bağımlı kadın ve çocukların efendisi konumunda olan hane reisi'ne işaret ettiği vurgulandı. Aynı şekilde, Carol Pateman'ın çokça referans verilen *The Sexual Contract* (Cinsel Sözleşme) adlı yapıtında savunduğu gibi, "toplumsal sözleşme"ye katılan eşit ve bağımsız bireylerden sözedildiğinde; burada örtük olarak kadın ve erkeğin eşit olmayan taraflar olarak katıldığı bir evlilik sözleşmesi ya da cinsel sözleşme bulunmaktadır. (Pateman, 1988)

1970'li yıllarda etkisini hissettiren ikinci dalga feminizmin "özel olan politiktir" sloganıyla, yerleşik kanılara göre özel alanın, ailenin meselesi olarak nitelenen ve evin içinde halledilmesi gerektiği düşünülen meseleler bu mahremiyet örtüsünden çıkarılarak kamu gündemine getirilmiştir. Örneğin, kadınlara yönelik eviçi şiddet ya da kadının eviçi emeği ve bakım faaliyetleri, kadının üreme ve kendi bedenine sahip olma hakkı gibi...

Kadınların politik haklara kavuşmalarına rağmen ulusal meclislerde ve yerel meclislerdeki temsil oranları, dünya ölçeğinde düşünürsek, çoğu zaman %20 bile değil.⁽¹⁾ Birikmiş eşitsizlik ve yoksunluklar nedeniyle kadınlara bura-

(1) *Union Interparlementaire*'in yayınladığı, ülkelere göre milletvekili sonuçları istatistikleri, Ocak 1999 verilerine göre, içlerinde İsveç, Danimarka, Finlandiya, Norveç gibi bugün %40dan fazla kadın milletvekili oranlarının gözlendiği ülkelerin de bulunduğu 43 dünya ülkesinde ulusal meclis ve senatolara göre kadınların sayı ve oranlarına bakıldığında, bu oran %13.1 olarak gözlemlenmiştir. O tarihte İngiltere'de oran %18.4; Fransa'da %10.9; ABD'de %12.9; Türkiye'de ise % 2.4 olarak belirtiliyor. (Aktaran Kovanlıkaya, Çağlayan. *Türkiye'de Politik Alanda Kadınlar ve Kadın Politikası*, yayınlanmamış doktora tezi, Mimar Sinan Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999, s.52.)

da pozitif ayrımcılık yapılması öngörülüyor. Fransa'da parite yasası, hem yerel hem de ulusal düzeydeki seçimlerde, listelere eşit sayıda kadın ve erkek aday belirlemeyi zorunlu kıldı. Kadınların özel alanda yaşadıkları kısıtlar, çocuk bakımı, evişleri gibi yükümlülükler ya da şimdiye kadar edinmiş oldukları toplumsallaşma pratikleri, bilgileri ve becerileri, kamusal kaynaklara, ilişki ağlarına, toplumsallaşma biçimlerine erkeklerle eşit erişim olanakları sağlamıyor.

II. Dünya Savaşı sonrası sosyal refah devletinin gelişmesi ile birlikte geliştirilen sosyal yardım politikaları da kadınları bağımlı kılarak; onların eksik yurttaş olarak tanımlanmalarını pekiştirdi. Sosyal Refah rejimlerinin patriyarkal nitelikleri de eleştiriye uğratıldı; çünkü politika programları erkeğin evin geçiminden sorumlu, kadını da erkeğe bağımlı kişi (ekonomik ve toplumsal bağımlılık) olarak tanımlıyordu; ve sosyal yardım paketlerinin öznesi çoğu zaman istihdam edilen ya da işsiz olarak nitelenen erkek yurttaşlar oluyordu. Bugün ileri kapitalist ülkelerde ve gelişmemiş ülkelerde farkedilen "yoksulluğun kadınlaşması" olgusu çerçevesinde, yeni oluşturulan sosyal politikalar doğrudan kadınlara yönelik özelliklerle de anne ve çocuklarına yönelik olarak tasarlanıyor. Özellikle birinci dünya ülkelerinde raslanan annenin çocuklarla oluşturduğu tekebeveynli hanelerde kadınlar bu yeni sosyal yardım paketlerinin öznesi konumuna geldiler. Ancak bu kez de devlet yardımına muhtaç konumda olan kadınlar, top-

lumsal utanç duygusu ve devlete bağımlı olmanın getirdiği eziklik ve boyuneğme duygusuyla hakların tanınmasında ve kullanılmasında yetersiz ve zayıf kalan 'özürlü yurttaşlar' konumuna düştüler. (Barbalet, 1993:54)

Cinsiyet ve Fark gözetilen bir Yurttaşlık Anlayışı

Özel alan ve kamusal alan ayrımı ile ilgili eleştirel tartışmaların tetiklediği başka bir sorgulama alanı, siyasetin yeniden tanımlanmasıdır. Jean Bethke Elshain, Carol Gilligan gibi teorisyenler, kadınların bakıma yönelik deneyim ve pratiklerinin, insanlararası ilişkilerde ihtimam isteyen alanlardaki bilgi ve becerilerinin, kamusal alanın yeni değerlerle, örneğin, merhamet içeren bir siyasetle ve kadınların daha yatkın oldukları somut koşulları dikkate alan bir etikle yeniden kuruluşunda etkili olabileceğini savunmaktadırlar.

Kadınların toplumsal yetilerini, başkalarına yönelme, başkalarıyla empati kurma, ihtiyaçlarını gözetebilme alışkanlıklarını, kollama, gözetme ve bakım etkinliklerini kamusal alanın inşasının öğeleri olarak yeniden kurmak gerekir. Bu yetilerle, kadınların siyasette yeni bir tür ahlak getireceğini savunuyorlar. Kadınlar anne olarak kendilerine bağımlı varlıklar olan çocuklarını kendilerinden önce gözettiklerinden, bugünkü dünyada hakim olan bencil materyalist değerlerin yerini alabilecek yeni bir sivil, yurttaşlık erdemini siyaset alanına sokabilirler.

Feminist kuramda, "ihtimam"⁽²⁾ ilgili yönelimlerin vurgulanması, başka-

(2) Sempozyum sırasında Solmaz Zelyut Hünler ile yaptığımız sohbetler sırasında, "care" karşılığı olarak ben "özen ve bakım" arasında bocalarken, "ihtimam" sözcüğünü önerdi; bence "ihtimam" iki anlamı da içeriyor; kendisine teşekkür ediyorum.

larının farklılaşmış ihtiyaçlarına karşı duyarlılığı ve hatta empatiyi gerektiren bir adalet duygusunu öne çıkarıyor. Carol C. Gould, "Rethinking Democracy" adlı kitabında farklılığın tanınmasını, bireyselleştirilmiş ihtiyaçlara duyarlılığı, farklılık haklarının korunmasını adalet ilkesinin temelini koyuyor.

Eleştirel feminist kuramcılara göre, klasik liberal anlayıştaki gibi, adaleti yalnızca eşit siyasal hakları zorunlu kılan bir eşitlik anlayışı temelinde değil, aynı zamanda farklılaşmış bir temelde kendini geliştirme koşullarını sağlayacak eşit haklar ele almak gerekir. (Gilligan, Elshain) Adalet her ayrı kişi için aynı koşulları değil, farklılaşmış ihtiyaçların belirlediği denk koşulları gerektirir. Böylece liberal adalet kuramının kabul ettiği standart çıkarılara karşın farklılaşmayı, adil davranmaya ilişkin temel koşulun çerçevesine oturtur.

Anne Phillips'in dediği gibi "Yurttaşlık, çoğu zaman bizi bir aşkınlık ideali (transcendence) ve kendi yerel kimlik ve ilgilerimizin ötesine geçmeye zorlayan daha geniş bir kolektiviteye doğru sevkeder"; ancak bu feminist bir adalet kuramı için yetmemektedir. Özellikle ikinci dalga feminizmde etkili ihtiyaçlardan ve en yakından bildiğimiz meselelerden kalkarak, yola çıkarak politika yapma düşüncesi ile bu tür bir "aşkınlık" nasıl bağdaştırılacaktır? Kamusal alanda varoluş, belirli bir toplumsal grup kimliği adına talepleri dile getirmek şeklinde olduğunda, grupların çeşitlenmesi ve taleplerin diğerleri ile karşılaşma durumunda dönüşebilmesi önem kazanmaktadır. Belki soyut bir tanım çerçevesinde aşkınlık değil de yurttaşlara tanınan haklar ve usuller çerçevesinde kamusal iletişim, tartışma ve

karar süreçlerine katılım çerçevesinde dönüştürme (dönüşüm) transformasyon önem kazanacaktır. (Phillips, 1998:184)

Buna karşın, M. Dietz, "İyi bir anne olmak kendi başına yurttaşlık için yeterli değildir. İyi anneler iyi yurttaşlar olabilirler ama onların iyi anne olmaları, onları doğrudan iyi yurttaş yapmaz" demektedir. A. Phillips'in özetlediği gibi yurttaşlık politik bir kişiliğe dönüşmeyi gerektirir; kendine en yakın konum ve alanın ötesine geçebilmeyi gerektirir. (s.184)

İris Marion Young ise evrensel ölçütlerle tanımlanan, tikeli ve somut yaşantıları dikkate almayan bir 'aşkınlık' anlayışının getirebileceği tümelci despotizme işaret etmektedir. "Bazı grupların ayrıcalıklı olduğu, diğerlerinin ise ezildiği bir toplumda, yurttaşların kendi tikel bağılıklarından ve deneyimlerinden, daha genel bir bakış açısı benimsemek üzere vazgeçmeleri, yalnızca daha ayrıcalıklı konumda olanın ayrıcalığını, ayrıcalıklı konumunu pekiştirecektir; çünkü ayrıcalıklı olanların bakış açıları ve çıkarları bu "birleştirilmiş, uzlaştırılmış kamu"yu domine edecek ve diğer grupların bakış açılarını susturacaktır" (Alıntılanan A. Phillips, p.184)

Burada iki pozisyon arasında şöyle bir uzlaştırma yapabiliriz:

Yurttaşlar belli bir topluluğun üyeleri olarak başkalarının görüşlerine, ilgi ve ihtiyaçlarına yönelmek zorundadırlar. Başkalarının görüşlerini, taleplerini, kendi konumlarını nasıl ifade ettiklerini duyarak ve bunun farkında olarak kendi ilk pozisyonlarımızı da yeniden düşünmemiz ve yenilememiz gereklidir.

Habermas'ı izleyen tartışmaların burada önemli olduğunu düşünüyorum. Bu tür ideal kamusal iletişim nasıl sağlanacaktır? Bunun kurumsal araçları, usul ve prosedürleri ve buna uygun iletişim becerileri ve dili nasıl geliştirilecektir?

Kamusal iletişimin normları

"Müzakereci iletişim modeli, müzakere normları, duygusal parlamadan ve bedensel taşkınlıktan arınmış konuşmaya öncelik tanır. Bu normlar zihin ile beden, akıl ile duygu arasında bir karşıtlığı öngörme eğilimi taşırlar. Öfke, incinme ve ateşli ifadeler nesnelliğe aykırı olarak değerlendirilir.

Bu iletişim modeli daha çok orta sınıftan erkeklerin konuşma kültürüne uygundur; önemli jestlerden, heyecan ifadesinden yoksun, daha denetimli olma eğilimi gösterir" (Young, 1998:180-81)

Young'a göre, kolektif politikalara dönük önerilerin genel bir çıkar olarak dile getirilmesi gerekmez; benzersiz çıkarlar ve ihtiyaçlara yönelik kamu politikaları oluşturmaya yönelik farklılık siyaseti benimsenmelidir. (s.186)

"Farklı olarak konumlanmış bilgiyi dile getirmek, sorgulamak ve ona karşı çıkmak, bütün katılımcıların toplumsal bilgisini artırır. Her konum, kendi bakış açısını terk etmeksizin, farklılığa kulak verme yoluyla önerilerin ve taleplerin farklı konumdaki ötekileri nasıl etkilediği konusunda bir şeyler anlayabilir. Katılımcılar kendi kısmi deneyimlerinin yer aldığı toplumsal süreçler hakkında, bu çoğul konumların ışığında bir farkındalık sağlayabilir. (s.187).

Yurttaşlığın toplumsal cinsiyetini sorgulayan yaklaşımlar ve burada getirmeye çalışılan siyaset alanındaki açıl-

ımlar, feminist talepler, ister istemez ırk ya da etnik grup ya da herhangi bir kültür grubu temelli ayrımcılıkları da görülür kılmayı ve bütün bunlara yönelik farkındalıkları geliştirmeyi hedeflemek zorundadır.

Kaynaklar:

Turner, Bryan S. *Citizenship and Capitalism*, Londra, 1986.

Turner, Bryan S. *Citizenship and Social Theory*, 1993.

Barbalet, J.M. "Citizenship, Class Inequality, and Resentment", içinde Turner, 1993.

Elshtain, Jean Bethke. *Public Man, Private Woman*, Princeton University Press, 1981.

Gilligan, Carol. *In a Different Voice*, Harvard University Press, 1982.

Sarıbay, A. Yaşar. *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji*, Alfa yay., 2000.

Phillips Anne. *Democracy and Difference*, Polity Press, 1993.

Benhabib, Seyla. (der.) *Demokrasi ve Farklılık*, WALD Yayını, Demokrasi Kitaplığı, 1998.

Habermas, Jürgen. *Kamusal İletişim Yapısal Dönüşümü*, İletişim, 1997.

Marshall, T.H. *Class, Citizenship, and Social Development*, 1965.

Young, Iris Marion. "İletişim ve Öteki: Müzakereci Demokrasinin Ötesinde", içinde Benhabib, 1998.

Pateman, Carole. *The Sexual Contract*, Stanford University Press, 1988.

Phillips, Anne. "Farklılığa Nasıl Yaklaşmalı: Fikirler Politikası mı, Yoksa Mevcudiyet Politikası mı?", içinde Benhabib, 1998.

Haklar

Erol Kuyurtar^(*)

Günümüzde hak kavramı hemen her kesimin dilinde. İnsan hakları, çocuk hakları, grup hakları, kültürel haklar gibi kavramlardan sadece siyaset ve ahlak teorisyenleri değil, aynı zamanda siyasetçiler, yöneticiler ve toplumun hemen hemen her kesiminden insanlar da söz etmektedir. Bu yüzden çeşitli kullanımlarıyla hak kavramı oldukça popüler hale gelmiş olan bir kavramdır. En dar anlamındaki kullanımında haklar baskıya ve haksız ayrımcılığa karşı kullanılan birer kalkan olurken ve dolayısıyla daha adil bir dünyanın kurulmasının önemli araçları olarak görülürken; en geniş anlamındaki kullanımında ise, magazin haberlerinde karşılaştığımız birbirlerini aldatan sevgililerin kendisine başvurdukları bir kavram olabiliyor haklar. Hangi kullanımında olursa olsun haklardan söz edildiği yerlerde, inansalar da inanmasalar da, cidiye alsalar da almasalar da, ilgili kimşelerin ve yönetimlerin davranışlarına bir çeki düzen verdikleri de bir vakadır. Öte yandan, birçok popüler kavram gibi hak kavramı da farklı varyasyonlarıyla kendi içinde oldukça tartışmalıdır. Hakların normatif temellerinin ne olması gerektiği sorusundan, kimlerin bir hak taşıyıcısı olabileceğine; bir hakkın

objesinin ne olması gerektiğinden, bir hakkı meşru kılan kriterlerin neler olabileceğine ilişkin sorulara verilmiş bir-birinden oldukça farklı yanıtları ve dolayısıyla birçok çatışma alanını görüyoruz haklar söyleminde. Bu sorular daha çok teorik temelde ele alınmakta ve tartışılmaktadır. Bu bildirideki tartışmamızı, tarihsel gelişimleri içinde bazı hak biçimlerini ele alarak daha pratik bir alanla sınırlandıracağız. Burada temel olarak hesaba katacağımız sorular şunlardır: Hangi haklara sahibiz? Bireysel özgürlükleri garantiye alan, karşı tarafa belli bir eylemsizlik yükleyen haklar yanında; bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel olanaklarını koruyan ve zenginleştiren, dolayısıyla karşı tarafa çeşitli derecelerden belli bir eylemlilik yükleyen haklardan da söz edebilir miyiz? Bu hakların adil bir toplum ve dünyanın oluşturulmasında yeri nedir?

Haklara ilişkin tartışmalarda üç farklı hak biçiminden söz edilmektedir. Negatif haklar olarak bilinen din ve vicdan özgürlüğü, düşünce ve ifade özgürlüğü gibi geleneksel liberal haklar; pozitif veya refah hakları olarak bilinen eğitim, sağlık, barınma, iş güvenliği veya işsizlik sigortası gibi sosyo-

(*) Yrd. Doç. Dr., Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü.